Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 60
Warszawa 2025
Article No. 3593

Citation:
Pomierska, J. (2025). Lektura szkolna w strategii rewitalizacji języka kaszubskiego: Przysłowia w opowiadaniach Janusza Mamelskiego. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *60*, Article 3593. https://doi.org/10.11649/sfps.3593

DOI: 10.11649/sfps.3593

Justyna Pomierska
(Uniwersytet Gdański)

Lektura szkolna w strategii rewitalizacji języka kaszubskiego. Przysłowia w opowiadaniach Janusza Mamelskiego

Wydane w zbiorze *Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle* teksty naukowe profesor Hanny Popowskiej-Taborskiej (1930–2022) zostały opatrzone zapowiedzią: „Wznowienie artykułów wydanych po raz pierwszy w latach 2010–2016 dedykuję tym wszystkim, którzy pragną, aby współczesny literacki język kaszubski stał się najwierniej skonstruowanym pomostem między dawnymi a nowymi laty" (Popowska-Taborska, 2019, s. 7). Pobudką do napisania lub wygłoszenia tych refleksji była serdeczna troska o los kaszubszczyzny. Choć w wywód naukowy wkrada się żal, że ukochane żywe dialekty zanikają, to widać zrozumienie autorki dla rozwoju piśmiennictwa i związanych z tym procesem zmian w języku. Podobne dylematy jak językoznawczyni mają piszący po kaszubsku Kaszubi: jak ocalić język, nie niszcząc wewnętrznego zróżnicowania *rodnej mòwy*.

W artykule tym prezentowane są refleksje związane ze standaryzacją kaszubszczyzny slawistki i dialektolożki Hanny Popowskiej-Taborskiej oraz

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2025.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

Janusza Mamelskiego (1966–2022)[1], pisarza i nauczyciela. I badaczka z zewnątrz, i Kaszuba mocno zaangażowany w działania na rzecz rozwoju rodzimego języka mają świadomość konfliktu między działaniami normalizacyjnymi a zachowaniem bogactwa językowego kaszubszczyzny. Standaryzacja, służąc zachowaniu języka zagrożonego wymarciem, marginalizuje gwary i może ograniczać naturalną dynamikę języka, np. zawęża repertuar końcówek fleksyjnych lub frekwencję synonimów, m.in. przez preferencję wybranych form i wyrazów w tekstach literackich, publicystycznych czy w podręcznikach do nauki języka. Mamelski zamierzał osłabić niepożądane skutki zabiegów normalizacyjnych, umiejętnie kształtując kaszubszczyznę literacką lektur szkolnych. Szczególną wagę przykładał do oryginalnej rodzimej frazeologii[2], w tym przysłów.

Hanna Popowska-Taborska, czytelniczka „różnorakich wydawnictw pisanych kaszubskim językiem literackim, obejmujących rozległą tematykę związaną z kulturą, historią, literaturą i wieloma innymi tematami tyczącymi życia tego aktywnie rozwijającego się regionu" (Popowska-Taborska, 2019, s. 97) poddała w poszczególnych artykułach wnikliwej analizie wyodrębnione z lektur kaszubskich[3] wyrazy, które od czasów ukończenia *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* zmieniły znaczenie lub zyskały – dla językoznawczyni zupełnie niespodziewanie – nadzwyczajną frekwencję. Współautorka *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny* (dalej: SEK) wybierała z czytanych tekstów

[1] Rok śmierci połączył J. Mamelskiego i H. Popowską-Taborską, zob. wspomnienia w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego" z 2022 roku („Pòżegnanié. Hana Pòpòwskô-Tabòrskô", 2022; „Pòżegnanié. Janusz Mamelsczi", 2022).

[2] Frazeologia w Macku to materiał na odrębny artykuł. Dla zarysowania kontekstu paremiologicznego podam, że liczba frazeologizmów i porównań frazeologicznych wplecionych w dialogi i tok narracji jest naprawdę imponująca (ponad sto), a wśród wykrzykнień wiele oryginalnych kaszubskich, np. *Paralusz kapelusz*, *A bòdôj krowama wiezlë*, *Rozëmkù, pòj do dómkù!*, *Szurë, mëszë w kąt!* Rzadkie powtórzenia tych samych faktów świadczą o tym, że – jak w przypadku przysłów – pisarz użył ich ze świadomie przyjętym zamiarem przywrócenia współczesnemu językowi kaszubskiemu oryginalnych i autentycznych wyrażeń i zwrotów. O potrzebie opracowania strategii uczenia frazeologii w szkolnej nauce języka kaszubskiego wspomina Treder (2014, ss. 150, 181). Problem przekładu frazeologizmów we współczesnej prozie dla dzieci sygnalizuje Makurat (2017).

[3] Przykłady pobrane zwłaszcza z dwóch lektur: J. Tréder, *Spòdlowô wiedza ò kaszëbiznie* (2009 i 2014) i tłumaczenia *Pana Tadeusza* dokonanego przez S. Jankego (2010). Nadmienię, że po śmierci Pani Profesor Jej księgozbiór został ofiarowany Gminnej Bibliotece Publicznej im. Leona Roppla w Luzinie.

neologizmy i neosemantyzmy, aby z właściwą sobie pieczołowitością dociekać ich rodowodu w dialektach kaszubskich, słowiańskich czy germańskich i weryfikować nowe znaczenia słów ze znaczeniami podawanymi w źródłach leksykograficznych, wśród których poczesne miejsce zajmuje siedmiotomowy *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty (dalej: Sychta).

Monografia *Współczesny kaszubski język literacki…* jest w obszernej części pokłosiem ostatniej podróży naukowej H. Popowskiej-Taborskiej na Pomorze. 21 maja 2013 roku w Domu Kaszubskim na Straganiarskiej odebrała dyplom członka honorowego Instytutu Kaszubskiego, a następnego dnia na Uniwersytecie Gdańskim wygłosiła wykład mistrzowski i spotkała się z kaszubistami (byli to pracownicy Instytutu Filologii Polskiej i studenci filologii polskiej ze specjalnością wiedza o kulturze i języku kaszubskim; etnofilologię kaszubską uruchomiono rok później), którym przedstawiła m.in. niezwykłą karierę słowa *parłãczëc* (Popowska-Taborska, 2019, ss. 86–88). Zapożyczone najprawdopodobniej przed wielu laty z dialektów pruskich, obecnie – uznane za bardziej kaszubskie – wypiera odpowiedniki *łączëc* i *wiązac*, bo brzmi inaczej niż słowa rodzime. Potem pojechała do Szczecina, aby na ogólnopolskiej konferencji *Język, literatura i edukacja kaszubska* wygłosić referat *Kaszubskie dziedzictwo leksykalne* (Popowska-Taborska, 2019, ss. 11–17). W tym i innych wystąpieniach odnosiła się wielokrotnie do zbiorów autentycznej kaszubskiej leksyki, wymieniając zwłaszcza dzieła Lorentza, Sychty, SEK oraz materiały językowe odnalezione w archiwum *Niemieckiego atlasu językowego*[4] i *Atlasu językowego kaszubszczyzny*. Dobitnie podkreślała doniosłe znaczenie unikatowych kaszubskich materiałów leksykalnych dla badań komparatystycznych języków słowiańskich i w tych samych wypowiedziach postulowała wykorzystanie tych źródeł w procesie kształtowania się współczesnego kaszubskiego języka literackiego.

Popowska-Taborska starała się nie oceniać, ale zwracała uwagę. Miała świadomość, że piszący po kaszubsku – a nie mówiący – mają współcześnie największy wpływ na kaszubszczyznę. Świadczą o tym konstatacje:

> Powstający obecnie język kaszubski w zamierzeniu jego obecnych twórców zająć więc ma miejsce silnie zróżnicowanych dialektów, których znajomość

[4] Opublikowane w: H. Popowska-Taborska, E. Rzetelska-Feleszko, *Dialekty kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych. Prezentacja i opracowanie kaszubskich materiałów językowych zebranych przez Georga Wenkera w latach 1879–1887* (Popowska-Taborska & Rzetelska-Feleszko, 2009).

> w młodszym pokoleniu zaczęła zanikać w niepokojącym tempie (Popowska-Taborska, 2019, s. 96).
>
> O tym, jak ostatecznie ukształtuje się zasób obowiązującej leksyki literackiej, w znacznym stopniu decydować będzie powstający na naszych oczach podstawowy zasób tekstów religijnych i literackich pisanych literacką kaszubszczyzną (Popowska-Taborska, 2019, s. 31).
>
> Upowszechnianie tej nowej formy [kaszubski język literacki] dokonuje się przez translacje na język kaszubski tekstów religijnych, przez publikacje wydawnictw o bardzo różnorakiej tematyce: dzieł literackich, podręczników, elementarzy i tekstów naukowych, a także przez słowniki polsko-kaszubskie […] (Popowska-Taborska, 2019, s. 47),

chociaż

> licznie powstające neologizmy kaszubskie mają w pierwszej fazie swojego istnienia wyłącznie charakter propozycji i zaledwie część z nich ma szanse wejść na stałe do formułującego się języka literackiego (Popowska-Taborska, 2019, s. 119).
>
> Sądzić też wypada, że kaszubska wersja poematu Adama Mickiewicza będzie w przyszłości oddziaływać na kształtujący się kanon słownictwa literackiego i co najmniej niektóre z nich w szokującym etymologów zmienionym znaczeniu utrwalą się na stałe… (Popowska-Taborska, 2019, s. 33). Wątpię jednak, czy spostrzeżenia tego rodzaju i wypowiadane ewentualne uwagi krytyczne przyczynią się w obecnej chwili do wycofania owych mniej udanych nowych wyrazów z szybko kształtującego się kaszubskiego języka literackiego. […] żyją już one swoim własnym niezależnym życiem i bardzo szybko zapuszczają korzenie (Popowska-Taborska, 2019, s. 93).

Kaszubszczyzna literacka przenika do mowy Kaszubów w dużej mierze w wyniku edukacji szkolnej lub mówców (Kaszubi PL (ZKP), 2021a), którzy znajomość języka zawdzięczają lekturze kaszubskojęzycznych tekstów literackich, publicystycznych, religijnych czy podręcznikowych[5], nadto słuchaniu audiobooków i audycji[6]. Nauka szkolna i różnego rodzaju teksty pisane wywierają przemożny wpływ na nowych użytkowników języka i mogą przywrócić – w dobie

[5] Dużą poczytność zyskała dwujęzyczna seria Vademecum (aktualnie dziewięć tomów, wyd. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie i Instytut Kaszubski w Gdańsku), pierwszy tom J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów* (2014) i drugi J. Pomierska, D.-V. Paždjerski, i J. Treder, *Jazëk kaszëbsczi* (2015) w dostępie publicznym w zasobach podręczników na Skarbnicy kaszubskiej: http://skarbnicakaszubska.pl/podreczniki/ (*Podręczniki*, b.d.).

[6] Zasoby audiobooków wydawane na potrzeby edukacji to różnego typu teksty literackie, zob. *Akademia bajki kaszubskiej* (b.d.), http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki

przerwania przekazu międzypokoleniowego mowy w rodzinie – mówienie po kaszubsku w różnych sferach życia społecznego i nawet familijnego. Pisanie i związana z nim kodyfikacja języka ujednolica zapis ortograficzny, eliminuje rzadsze formy fleksyjne i z czasem także utrwala wybrane słownictwo. I te trendy pojawiają się wtórnie w mówieniu. Standaryzacja powoli niweluje zróżnicowanie wewnętrzne kaszubszczyzny (to nieodżałowana strata!), ale ma fundamentalne znaczenie dla trwania i rozwoju języka, m.in. dlatego, że umożliwia komunikację zapośredniczoną przez media i uczenie się w polskiej szkole w ramach regularnych lekcji: według podstawy programowej, z wykorzystaniem podręczników i pomocy dydaktycznych, w tym lektur szkolnych.

W 2017 roku wskutek reformy systemu edukacji w Polsce – po prawie trzydziestu latach nauczania języka kaszubskiego – weszła do szkół nowa podstawa programowa[7] (Dz.U. 2017, poz. 356), która określiła po raz pierwszy listę lektur obowiązkowych dla przedmiotu język kaszubski w klasach I–III i IV–VIII; dotychczas lektury były tylko w szkole ponadpodstawowej (tj. od 2005 roku, co wynikało bezpośrednio z formuły egzaminu maturalnego). Jak lista lektur do języka polskiego, tak i ta kaszubska wzbudziła dyskusje. Przeciwnicy zwracali uwagę na jej obszerność (dla klas IV–VIII to 27 pozycji) i punktowali mankamenty: utwory anachroniczne w treści i językowo, m.in. prekursora piśmiennictwa kaszubskiego Floriana Ceynowy (1817–1881), utwory napisane zbyt trudnym językiem, jak *Zemia kaszëbskô* północnokaszubskiego pisarza Alojzego Budzisza (1874–1924) czy niełatwe baśnie, czyli *Brawãdë* Jana Drzeżdżona (1937–1992). Zastrzeżenia budziły też wytyczne, aby epopeję *Żëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkowskiego (1876–1938) uczniowie klasy VIII przeczytali w całości po polsku (*versus* dlaczego nie fragmenty po kaszubsku?).

Natomiast zwolennikom listy spodobało się, że uczniowie będą czytać nie tylko wiersze o *tatczëznie*, bajki i legendy, ale i współczesne opowiadania związane z doświadczeniem ucznia (ale pytano: czemu całe książki?): *Balbinę z IV B* Danuty Stanulewicz (2015) i *Macka* Janusza Mamelskiego (2016). Niewątpliwie twórcy tego kanonu lektur szukali równowagi między przeszłością i teraźniejszością literatury kaszubskiej, dlatego zaproponowali dzieła autorów

[7] Podstawa programowa dla szkół ponadpodstawowych ogłoszona została rok później (Dz.U. 2018, poz. 467), a w 2024 roku weszły w życie podstawy „uszczuplone", w których treści nauczania zostały zredukowane o 20%. Prace nad kolejną zmianą dla szkół podstawowych rozpoczęto w marcu 2025 roku, wiadomo, że zespół ekspertów do języka kaszubskiego postanowił zachować listę lektur, ale zredukować tytuły obowiązkowe.

ważnych dla procesu kształtowania się kaszubszczyzny literackiej i teksty, które z dużym prawdopodobieństwem mogą się młodemu czytelnikowi spodobać. W tej polemice – jak zwykle w dyskusji o kanonie lektur – nikt nie kwestionował czytania samego w sobie, bo powszechnie znane są jego zalety: lepsze rozumienie świata, doświadczeń i emocji innych ludzi, rozwijanie umiejętności logicznego i krytycznego myślenia, nadto rozwój pamięci (w tym także ortograficznej), bogacenie słownictwa i struktur składniowych itp. Nie kwestionowano też czytania po kaszubsku jako nadmiernego obowiązku edukacyjnego. Zgodne z logiką było, że skoro szkoła uczy czytania, to na lekcjach języka kaszubskiego należy poznawać wybrane utwory pisarzy kaszubskich.

Koncepcja osadzenia nauki języka kaszubskiego w kulturze i w ścisłym powiązaniu z literaturą nie jest nowa. Tak to widziano już pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku. Kiedy zauważono, że przekaz międzypokoleniowy w rodzinie zanika i młodsze pokolenie musi się kaszubskiego uczyć, Stefan Bieszk i Jan Rompski (Zrzeszeńcy) napisali scenariusz nauki domowej *Kaszëbizna w chëczowi ùczbi* (maszynopis z 1 listopada 1958 rokui). Autorzy deklarowali wykorzystanie tekstów literackich: „Mdzemë szlë prakticzno: na spòdlim wëjimków z naji lëteraturë, abò jinëch tekstów, mdzemë stãpk w stãpk pòznôwelë zjawiszcza gramaticzi, zdôwniã i jinszé" (Borzyszkowski, 2013, s. 751). Zamierzenie uczenia kaszubskiego na tekstach pisanych miało podłoże praktyczne związane z dostępnością tekstu, ale i dalej idące korzyści. Kaszubskość przyswajana po kaszubsku lepiej zapada w pamięć – i w serce. Świat Kaszubów opowiedziany po kaszubsku jest bardziej sugestywny, skojarzenia oryginalne, a niektóre metafory – w tym przysłowia i frazeologia – nieprzetłumaczalne. Odkrywanie światów przedstawionych czy rozwikływanie obrazów poetyckich w *rodnej mowie* służy nie tylko doskonaleniu sprawności językowej, ale ma też walory tożsamościowe.

Tak też atuty czytania po kaszubsku rozumiał Janusz Mamelski, nauczyciel języka polskiego i kaszubskiego, pisarz i tłumacz, członek Rady Języka Kaszubskiego, autor ciekawych innowacji dydaktycznych[8]. W krótkim tekście z 2010 roku *Kaszëbi czëtają dzecóm* (Mamelsczi, 2010; „Najô Ùczba. Dodatek

[8] Był współautorem gry planszowej *Zapadłi zómk*, opartej na motywach powieści A. Majkowskiego, którą prezentował z zespołem na Uniwersytecie Gdańskim na konferencji dla nauczycieli języka kaszubskiego „Krajobraz kulturowy Kaszub w grach" (20.09.2016; opis gry zob. https://kaszubskaksiazka.pl). Był współautorem ilustrowanego fotografiami narracyjnego przewodnika *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być*, który może posłużyć do zabawy terenowej (*quest*) (Słomczyński i in., 2016).

edukacyjny do «Pomeranii»"; dalej skrót NU i numer dodatku) wyliczył 12 przykazań czytania po kaszubsku, za najważniejsze uznając akwizycję języka:

> Tak pò prôwdze to ò niegò [język] tu nôbarżi jidze. Chto slepi nie je, ten widzy, że na Kaszëbach (òkróm ùczbów kaszëbszégò w szkòle) ju prawie nicht z dzecama pò kaszëbskù nie gôdô. Z tegò sã bierze to, że dzôtczi te jãzëka nie znają. Kò czëtanié dzecóm pò kaszëbskù mòże chòc përzinkã tã szkòdã naprawic. Dzeckò pòznô jãzëk ti zemi, jegò zwãczi, słowa i melodiã. Mòże dzãka temù czedës naùczi sã pò kaszëbskù gadac, a dôj Bòże téż czëtac i pisac. Jãzëk to je téż spòsób widzeniô i òpisaniô swiata. Dôjmë naszim dzecóm kaszëbszczi pòzdrzatk na zemiã tatków, dôjmë jim kaszëbszégò dëcha. A prze tim może sami przëbòczimë so mòwã starków… (NU 34).

Mamelski pisarz współpracował z redakcją NU od pierwszego numeru, w którym opublikował legendę *W Mirachòwsczim lese* (NU 1), tj. tłumaczenie tekstu z *Legend kaszubskich* (Mamelski, 2001); w kolejnych numerach pojawiły się kolejne: *Zapadłi zómk*, *Stolemë*, *Złoti mańtel ksãca Swiãtopôłka* itp. – w sumie dwanaście – i tak powstał kaszubskojęzyczny zbiór, potem wydany w dwujęzycznym (kaszubsko-polskim) wydaniu książkowym. W ten sposób pisarz zebrał i opublikował nie tylko legendy kaszubskie i żukowskie, ale także wierszowane bajki. Wiele z tych utworów drukowano w NU, ponieważ jeszcze do niedawna było to główne źródło tekstów i podpowiedzi dydaktycznych do realizacji zagadnień literackich, językowych, historycznych, kulturowych itp. w szkole. Opowiadacz legend i bajek oraz autor historyjek o Macku zaproponował także kilka scenariuszy lekcji z wykorzystaniem swoich tekstów.

Mamelski doceniał rolę szkoły w działaniach na rzecz ochrony i rozwoju języka kaszubskiego – ale jej nie przeceniał. Na forum Rady Języka Kaszubskiego wygłosił referat *Standarizacjô jãzëka kaszëbszégò òczama pòetë*, w którym stwierdził w tej kwestii:

> Nie można poprzestać tylko na tym, że kaszubszczyznę uratujemy poprzez nauczanie kaszubskiego języka literackiego w szkołach. Należy jak najwięcej czynić, aby odnowić przekaz mowy kaszubskiej w rodzinach, bo tylko to może uratować żywą kaszubszczyznę razem z jej bogactwem i różnorodnością (Mamelski, 2015, s. 333).

> Pokładanie całej nadziei na uratowanie kaszubszczyzny w szkole nazwałbym ratowaniem poprzez amputowanie. Jeżeli przekaz w rodzinach całkiem zniknie, pozostanie tylko w szkołach. A w szkołach będzie przekazywany jedynie kaszubski literacki. A zatem całe bogactwo dialektów lokalnych zaginie albo pozostanie jedynie wśród garstki „ostańców". A i to uda się tylko wtedy, gdy nauka kaszubskiego w szkołach przyniesie owoc w postaci czynnego używania kaszubskiego języka (Mamelski, 2015, s. 328).

Mamelski pisarz tworzył niestrudzenie, a Mamelski nauczyciel poszukiwał sposobów wykorzystania sprawności językowej nabytej na lekcjach do dialogowania „po szkole". Jako autor zbiorków bajek i legend prowadził spotkania z dziećmi i młodzieżą w muzeach, domach kultury, bibliotekach[9]. Animacja kultury w środowisku wiejskim, gdzie szkoła ciągle jest ważnym miejscem kulturotwórczym (Mamelski pracował w szkole w Staniszewie), stwarza dużo okazji do poznawania literatury, m.in. dzięki konkursom recytatorskim, pisarskim, czytelniczym, teatralnym itp., organizowanym wspólnie z gminnymi ośrodkami kultury. Może czytanie nie jest dziś najczęstszym hobby wśród młodzieży, ale książki nierzadko dostaje się w prezencie, a częściej zdobywa w konkursach szkolnych. Kaszubska książka pobudza ciekawość dzieci (i ich rodziców!) m.in. dlatego, że jest napisana po kaszubsku.

Opowiadanie legend i bajek – gatunków, gdzie fabuła osadzona jest w zmyślonym i odległym czasowo świecie, a zdarzenia dotyczą fantastycznych lub historycznych postaci – nie dawało Mamelskiemu takich możliwości operowania mówioną (dialogową) kaszubszczyzną współczesną jak proza realistyczna. Opowiadanie o wydarzeniach prawdziwych (prawdopodobnych) umożliwia przedstawienie świata bliskiego doświadczeniu ucznia, wprowadzeniu do tego świata bohatera dziecięcego, z którym można się identyfikować, można go podglądać lub naśladować. Język dialogów daje szansę na zapis mowy potocznej i stylistyczną kreację języka osobniczego postaci, a przez to na wykorzystanie bogactwa leksykalnego i frazeologicznego kaszubszczyzny. Mamelski pamiętał *rodną mòwã*, którą przyswoił sobie w dzieciństwie, miał to wyczucie językowe, które pozwala odróżnić właściwe kaszubszczyźnie powiedzonka, wyrażenia, utarte zwroty i porównania – różnorodność, którą chciał ocalić. Chyba dlatego wymyślił *Macka*[10], jego rodzinę, szkołę i podwórkowych przyjaciół.

Opowiadania o *Macku* – zanim znalazły się w wydaniu książkowym – ukazywały się systematycznie przez dwa lata w NU. Pierwsze *Rojber* wydrukowano

[9] Namiastką spotkania autorskiego jest rozmowa pisarza z Emilią Maszke zarejestrowana w cyklu pt. „Spotkania kaszubskie" (12.06.2021) (Kaszubi PL (ZKP), 2021b).

[10] Imię Mack, pol. Maciek (zdrobnienie od Maciej). W gwarach pol. *maciek* występował jako nazwa bociana lub kota (w kasz. zając lub królik), także w znaczeniu 'za duży brzuch'. Kaszubskie słowo *mack* oznacza 'głuptas, kiep, dudek', np. *sedzec jak taczi mack* (Sychta, t. 3, s. 34), por. pol. siedzieć jak dudek (NKP, t. 3, s. 180) (notowane w 1696). SEK (t. 3, s. 202) podaje nadto, że *mack* w znaczeniu 'głuptas' występuje w literaturze kaszubskiej u Alojzego Budzisza, Jana Bilota i Leona Heykego. Utrwalone w przysłowiu: *Niech sã wòlô Bòskô dzeje, a të, Mackù, grôj* (zarejestrowane przez Ceynowę; NKP, t. 2, s. 362, MACIEK 8),

w lutym 2011 roku (NU 44), a ostatnie *Snôżota* (w antologii przedostatnie) w styczniu 2013 roku (NU 63)[11]. Jednakże wcześniej redakcja publikowała tekst *Kómpùter* w scenariuszu lekcji na temat: *Kòmpùter – naji drëch* (NU 42, tu też ciekawe ćwiczenia frazeologiczne), a nadany mu w tym miejscu tytuł *Mack – Dzel IV – Kòmpùter* dowodzi, że autor układ całej serii wypracował zawczasu[12] i kolejne rozdziały nie były publikowane sukcesywnie, ale kiedy większość była już gotowa. Dobór frazeologii zdecydowanie to potwierdza. Tylko przypadkowo kilka sformułowań przysłowiowych i frazeologicznych występuje dwukrotnie (i nie więcej!). Gotową serię opowiadań pisarz zdecydował się opublikować w odcinkach w dodatku edukacyjnym kierowanym do *szkólnych*, wziąwszy pod uwagę środowiskowy zasięg czasopisma.

Zbiór 25 opowiadań J. Mamelskiego pt. *Mack* (dalej skrót M i numer strony) został doceniony przez jury XVIII Kościerskich Targów Książki Kaszubskiej i Pomorskiej „Costerina 2016", podczas których pisarz otrzymał główną nagrodę w Konkursie Literatury Kaszubskiej w kategorii „Literatura dziecięca". Książkę wydano w szacie graficznej upodobnionej do *Balbiny z IVb* Danuty Stanulewicz, co zasugerowało pojawienie się nowej serii wydawniczej dla dzieci i młodzieży. I ten fakt zwiększył zainteresowanie książką, bo Kaszubi zauważyli, że istnieje współczesna kaszubska proza dla dzieci, co dotąd wcale tak oczywiste nie było. Teksty rozproszone po czasopismach nie wykazywały tego w sposób wyrazisty.

W 2015 i 2016 roku, kiedy tworzono podstawę programową, współczesnej prozy dla młodszych czytelników było naprawdę niewiele[13]. Z „Naji Ùczbë" znane były przygody kilkuletniej Mariolki autorstwa Romana Drzeżdżona, ale wydanie książkowe *Mariolka i ji przigòdë* ukazało się w 2017 roku. W 2016 roku

[11] W książce ponadto niepublikowane wcześniej opowiadania: *Eùropa*, *Nieszczescé*, *Hipnoza* i *Móda*, a trzem innym w wydaniu książkowym zmieniono tytuły: *Miara* (było: *Dieta*; NU 48), *Kùpisz* (było: *Kùpianié*; NU 54), *Swiãta* (było: *Nowi Rok*; NU 53). Między tekstami publikowanym w NU a książkowymi zachodzą różnice redakcyjne.

[12] W ostatnim ćwiczeniu znalazła się też informacja „Jeżlë widzało cë sã opòwiôdanié ò Mackù, możesz zazdrzec na starnã www.mamelski.yoyo.pl [dziś już nieaktywna], tam nalézesz wicy historiów ò Mackù".

[13] Braki w zasobach kaszubskiej prozy dla dzieci i młodzieży rekompensowały tłumaczenia światowych bestellerów: *Miedzwiôdk Pùfôtk* (2015) w tł. Bożeny Ugowskiej, *Ana z Zelony Grzëpë* (2017, Magdalena Bobkowska), *Môłi princ* (2018, Maciej Bandur), później już *Przigòdë Alicje w Cëdaczny Zemie* (2021, Mateùsz Titës Meyer). Szczegółowy rejestr wydawnictw zob. Kalinowski (2022, ss. 247–253).

Wydawnictwo Majkowsczi-Dariusz Majkowski wydrukowało cienką i kolorową *Werónkã w przedszkolu*, a niewątpliwy sukces książeczki – potwierdzony liczbą sprzedanych egzemplarzy i dziesiątkami spotkań autorskich – zaowocował serią: do 2020 roku powstało sześć części, nadto cykl zajęć warsztatowych dla najmłodszych realizowany przez współautorkę Aleksandrę Majkowską. Konkurs literacki im. Jana Drzeżdżona ogłoszony w 2016 roku w celu wzbogacenia literatury dziecięcej zaowocował kilkoma bardzo dobrymi tekstami wydanymi w zbiorku *Witôj przigòdô* (2017). W 2017 roku Urząd Miejski w Bytowie wydał opowiadanie Anny Gliszczyńskiej dla starszych dzieci pod tytułem *Bycio herbu Kasztan*, a zainteresowanie czytelników przyczyniło się do powstania kolejnych książeczek[14], w których tytułowy bohater, podróżując w czasie i w przestrzeni, poznaje różne miejsca zamieszkiwane przez Kaszubów. Serię wzbogacają audiobooki i tłumaczenia na inne języki (angielski, ukraiński), nadto Bytów wykorzystuje bohatera literackiego do promocji miasta, m.in. przez maskotkę Bycia, co wpływa na wzrost czytelnictwa. W 2020 roku wyszła powieść fantasy dla młodzieży Dariusza Majkowskiego *Pòd òkã Jastrë*, ale to był też dobry rok dla młodszych czytelników: wydano niezbyt obszerne, pięknie ilustrowane książeczki *Czerwòny gùzyczk* Ewy Drążkowskiej i *Zelony pùjk* Danuty Stanulewicz oraz powieść *Zajcowô górka* Tomasza Słomczyńskiego (tłumaczenie Stanisława Jankego). Daty wydań unaoczniają, że to dopiero szkolne potrzeby lekturowe wyzwoliły aktywność twórczą piszących.

Opowiadania Mamelskiego przedstawiają wydarzenia z życia codziennego chłopca, który jak wszystkie dzieci chodzi do szkoły, ma kolegów z podwórka i co jakiś czas coś mu się przydarza… Wydarzenia z życia rówieśniczego bohatera są bardzo prawdopodobne, a prowadzona przez niego samego narracja wprowadza dużo humoru. To jest przyczyna życzliwego przyjęcia lektury przez uczniów: ciekawa opowieść i wartki tok opowiadania. Istotnym komponentem języka wszystkich postaci: Macka, jego kolegów, mamy, taty i babci są przysłowia i frazeologizmy, a intensywność ich występowania ma zdecydowanie charakter intencjonalny. Pisarz pragnął zakorzenić w języku młodego pokolenia oryginalną, niegdyś powszednie znaną, kaszubską idiomatykę. Obok wykrzykнień, frazeologizmów i konwencjonalnych zwrotów – m.in. mocno wpisane w kaszubską kulturę powitanie: „Niech bãdze pòchwôlóny

[14] Obecnie dziewięć utworów, zob. https://www.bytow.pl/Wydawnictwa,303 (*Wydawnictwa*, b.d.).

Jezës Christus!", jak woła od drzwi Mack po powrocie ze szkoły – pojawiają się bardzo często paremie.

Najliczniejszą grupę przysłów stanowią te znalezione w dialogach, co nie dziwi, bowiem w kontekście rozmowy występują w naturalnej sytuacji mówienia. Pisarz umiejętnie wplata frazy w wypowiedzi bohaterów, często poprzedza je zapowiedź typu: „pamiętaj, że…", ale najczęściej stają się członem składowym zdania, co nie utrudnia wyodrębnienia paremii z tekstu, bo formuła przysłowiowa jest przejrzysta (Pomierska, 2013, ss. 304–328). Dotyczy to też faktów nieodnotowanych w żadnych zbiorach (quasi-przysłowia), intuicyjnie odczytywanych jako mądrości życiowe, np. Mack wyjaśnia młodszemu bratu: „Czim lepszô prôwda, tim lżi jã rozmieć" (M, s. 109).

Przysłowia – zgodnie ze swą naturą – w opowiadaniach najczęściej występują w funkcji dydaktycznej, mają być pouczeniem, praktyczną wskazówką dla właściwego postępowania lub wyboru i dlatego więcej ich w wypowiedziach dorosłych: taty, babci lub mamy. Wyrażają jakąś myśl ogólną: sentencję, wskazówkę, przestrogę:

nënka: **Cëczer to je biôłô trëcëzna** (M, s. 40).
starka: Bò wspomnisz jesz na moje słowa: **Kòżdi sóm so wrëka czechlô** (M, s. 69)[15].
tatk: **Ksądz żëje z tôcë, chłop z prôcë** – krótko odrzekł tatk (M, s. 70).
starka: **Mërgnienié òczu, a smierc przëskòczi** (M, s. 81).
starka: Nie wiész të, jak to je? **Nowi grzebiéń dobrze wiszcze** (M, s. 81).
starka: **Kaszëbie gwësno nôlepi w òjczëznie** (M, s. 92).
tatk: **Mùsz je mùsz** (M, s. 94).
tatk mie rzekł: Pamiãtôj, **prôwdą wszëtkò dobãdzesz, a łzą dalek nie zańdzesz**. […] **Lepi nie cygnąc diôbła za ògón. – Lepi bãdzë sóm jak w złi kómpanii** – doda jesz nënka (M, s. 113).
nënka: **Rób sano, póczi słuńce swiécy** (M, s. 113).
tatk: A tej bãdzesz wiedzôł, że **gòrzã** ['gniewem'] **z nôpartim** ['upartym'] **nick nie wskórôsz** (M, s. 117).
tatk: **Czim wiãcy białka wzérô w zdrzadło** ['lustro'], **tim mni zazérô do kùchni** (M, s. 121).
starka: **Dô Pón Bóg i na kamieniu, kòmù chce** (M, s. 124).
tatk: **Kòt pôrzcze** ['parska'], **czej mù chto mësz wëdzérô** (M, s. 131)[16].

---

[15] Tak tylko Derd (s. 21) (*wrëk* – 'brukiew', *czechlëc* – 'skrobać, oczyszczać z piasku'; SEK, t. 1, s. 229), por. pol. „Każdy sobie rzepkę skrobie". Inny oryginalny kaszubski wariant: *Kòżdi sobie ribkã skrobie* (Sychta, t. 2, s. 153, t. 4, s. 306).

[16] Przysłowie notowane tylko Derd (s. 8) (NKP brak); Derd (s. 8) słowo *pôrzcze* opatrzone przypisem wydawcy: „albo pôrs(z)cze; Derdowski: porcze", we współczesnych słownikach kaszubskich: parskać – *pôrzkac* i (*òn*) *pôrzcze*.

Powyższy zbiór dopełniają przykłady znalezione w wypowiedziach kierowych do młodych pacjentów, którzy w wyniku nieszczęśliwego wypadku trafili do szpitala: „Gabë kózka nie skôkała, bë gùzëczka nie dostała" (M, s. 123) – poucza doktor dziewczynkę ze złamaniem albo starszy pacjent usprawiedliwia płaczące dziecko: „Kògò bòli, ten skòli" (M, s. 32).

Zdecydowanie rzadziej przysłowia pojawiają się w dialogach samych dzieci, ale takie przykłady warto odnotować, bo dowodzą, że prawda życiowa przekazywana jest z pokolenia na pokolenie; np.

> Szimk: **Wiedno lepi bëc z przódkù jak z tëłu** (M, s. 101).
> Mack: Mój tatk wiedno gôdô, że **chto wierzi w gùsła, temù rzëc**[17] **ùschła**. – Tec spróbòwac nama nie zaszkòdzy – òdrzekł Adasz. Pamiãtôj, **bëlesma miała pieniądze, wszëtkò dobrze bãdze** (M, s. 37).

Alegorie zawarte w przysłowiach – odwołania do zjawisk przyrodniczych, prac gospodarskich, zwyczajów itp. – mogą być współcześnie już niejasne i takie przykłady stanowią ciekawy materiał dydaktyczny, bo prowadzą do wniosku o rozwoju języka w ścisłym powiązaniu ze zmianami cywilizacyjnymi. Rozpoznawanie metafor w skamielinach językowych poszerza wiedzę o zjawiskach natury oraz dziedzictwie materialnym i niematerialnym Kaszubów. Badanie stereotypów językowych otwiera dyskurs interkulturowy. Z drugiej strony uczącemu się języka dają przykład zachowania językowego, mogą stanowić wzorzec składniowy, ramę dla ujęzykowienia myśli (Pomierska, 2016, ss. 113–119). Utrwalają leksykę i wymowę, bo jako zwięzłe, rytmiczne, rymowane frazy łatwo zapadają w pamięć. W grupie przykładów, które wypisano z dialogów, kiedy młody rozmówca odcina się przysłowiem, pojawia się wiele takich obrazów kulturowych, które są raczej mało prawdopodobne dla percepcji ucznia, więc powinny wywołać takie działania dydaktyczne:

> **Czej jedna òwca òbarchnieje** [tu: 'zgłupieje, zwariuje'], **tej wszëtczé za nią barchnieją**[18] – òdrzekł Pioter i bëło wëgôdóné (M, s. 14).

---

[17] Słowo kasz. *rzëc* – pol. (z kwalifikatorem przestarzałe albo gwarowe) rzyć 'pośladki, siedzenie, tyłek' *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego, tak samo Sychta (t. 4, s. 378); powszechne w utartych zwrotach frazeologicznych nie jest odbierane jako wulgarne. To konkretne przysłowie dość dobrze znane, więc często występuje w mowie jako apokopa przysłowiowa, czyli bez drugiego członu: *Chto wierzi w gusła…*

[18] Dosłownie: *òwca barchnieje* – 'choruje na kołowaciznę' Sychta (t. 1, s. 20), jednak słowo występuje też w znaczeniu 'zwariować' – *òbartniec jak wieszczi* Sychta (t. 7, s. 7), stąd pot. *òbarchniałi* – 'zwariowany, szalony'.

Kòżdé celã zdrzi na swòją nënkã [‘mamę’] – jô sã jemù òdcął (M, s. 117).
Kò Pioter tej rzekł: **Wilk sã nie bòji baraniégò blekù**. […] **I môłi mùck** [‘łobuz, urwis’] **stolema pòradzy** (M, s. 15).

Praktyki wplatania przysłów w tok opowiadania przejmuje narrator, czyli Mack. Wprowadza je, przywołując autorytet dziadków: „tak mówił mój stark, moja starka” albo doświadczenie życiowe: „jak to mówią”, „tak to jest”. Jego zasoby paremiologiczne są niezwykle bogate. Zdecydowana większość z nich odnotowana została przez paremiografów kaszubskich[19]. Przeprowadzona weryfikacja proweniencji przysłów dowodzi, że Mamelski, przygotowując się do pisania, rzetelnie wyekscerpował *Nórcyk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë* Derdowskiego (wydanie z 2001[20]). Poniżej zbiór wypisany z narracji, w którym do każdego przykładu dopisano poświadczenie źródłowe:

Na to jô ju nie wiedôł co rzec. Ala na! To ju bëło to òstatné. Më sã prosto **dostelë Smãtkòwi w szczépë**! [‘pazury’] (M, s. 15; Derd, s. 12).
Cëż, **znãta** [‘nałóg’] **je gòrszô jak nôtëra** [‘wrodzone cechy człowieka’] (M, s. 28; Derd, s. 7).
Na blósnégò [‘szalonego’] **ni ma lekù** (M, s. 29; Derd, s. 7).
Gabë kózka nie skôkała, bë gùzëczka nie dostała[21] (M, s. 30; Derd, s. 7); jw. doktor do dziecka (M, s. 123).
Dërnowatémù [‘durnemu’] **razy rzeknij, rôz nie zrobi** (M, s. 30; Derd, s. 9).
To je jednak prôwda, że **kaszëbskò nôtëra cygnie do rib i zôrobeczkù** (M, s. 34; Derd, s. 18).
Wejle, jak to **niedalek sã jabkò òd jabłoni òdkùlnie** (M, s. 34; ten wariant tylko Derd, s. 15).
Në jo, to je **dobrze miec pieniądze, ale lepi szczescé**, bò **szczëscô të nie kupisz** (M, s. 35; Derd, s. 10, 18).

[19] Stwierdzenie na podstawie *Księgi przysłów kaszubskich* w Pomierska (2013, ss. 345–696).

[20] *Nórcyk kaszëbsczi* Derdowski wydał w Ameryce w 1897 roku, ale w 2001 roku *Nórcyk* wydano w Oficynie Czec w opracowaniu i z posłowiem Jerzego Tredera. *Nórcyk* – czyli skarbczyk, sekretny kąt czy tajemny schowek w gburskiej chałupie – zawiera ok. 260 przysłów, dla ok. 140 to pierwsze poświadczenie w źródłach kaszubskich, a ok. 60 odnotowanych wyłącznie przez Derdowskiego, co potwierdza NKP.

[21] Tak tylko Derd. Ten kształt powtórzony w innym opowiadaniu, co potwierdza wykorzystanie zbioru Derdowskiego przez Mamelskiego. inne war. np. *Żebë jes bél nie skôkôł*, *nie bélbë jes nodżi złómił*, *Żebë kózka nie skôkała, to bë nóżczi nie złómała*. Wariant Derdowskiego przytacza NKP (t. 2, s. 178, KOZA 74a) i to jedyne poświadczenie takiego wariantu przysłowia.

Kò cëż, **z nôpartim nick nie wskùrôsz** (M, s. 48; Derd, s. 11).
Chmùrka za chmùrką, a w kùńcu deszcz (M, s. 49; Derd, s. 13).
Czim wiãcy chto flabòce [‘paple’][22]**, tim mni robi** (M, ss. 49, 116; Derd, s. 7).
Szczescé mô blészcz [‘błonę’?] **na slépiach** (M, s. 51; Derd, s. 10[23]).
A jak gôdô mòja starka: **Czej baba skrzi** [‘gdera’]**, tej dżôd dërżi** (M, s. 70; Derd, s. 14).
Mëszë szpalkùją, czej kòta nie czëją (M, s. 94; Derd, s. 12[24]).
Rada bë dëszëczka do nieba, leno ni mô, czegò trzeba (M, s. 102; Derd, s. 9).
W twardi pniôk trzeba mécno cąc (M, s. 103; Derd, s. 10).
A jak to gôdają bògati le pôlcã cziwnie, zarô do niegò lecą (M, s. 110; tylko Derd, s. 7).
Co głowa, to rozëm (M, s. 111; Derd, s. 8).
Co diôbéł w pôłnié, to i ò przëpôłnié (M, s. 114; Derd, s. 13[25]).
Szkòda, że **rozëmù w żódny fabrice nie dorôbiają** (M, s. 115; Derd, s. 12).
Ju za pòzdze pipë lëmic (M, s. 115; Derd, s. 18[26]).
Głëchémù gãbą prôwdë nie dokôżesz (M, s. 120; tylko Derd, s. 7).
Diôbéł prãdzy pôrã skòrzni [‘butów skórzanych z cholewami] **pòdrze niż pôrã lëdzy do grëpë dostónie** (M, s. 120; Derd, s. 8).
Chłopszczi rozëm, babszcé łzë (M, s. 122; Derd, s. 9).

Dosłownie tylko kilku przysłów nie ma w *Nórcyku* Derdowskiego. To fakty powszechnie znane i poświadczone w innych kaszubskich źródłach:

Ten chłop chòc **wiedzôł, dze diôbeł mô młode** (M, s. 67; NKP, t. 1, s. 436, DIABEŁ 151 (Ceynowa)).
To ju béł wszëtczich kùńców kùńc (M, s. 49); **Terô je wszëtczich kùńców kùńc** (M, s. 61; Sychta, t. 2, s. 200).
Na kòżdą nimòc òn miôł pòmòc (M, s. 46; NKP, t. 2, s. 605 NIEMOC 2 (Ceynowa i inne źródła[27])).

---

[22] Tak tylko Derd, por. NKP (t. 2, s. 535, MÓWIĆ 39a); *flabòtac* zob. SEK (t. 2, s. 126).

[23] Tak tylko Derd. Słowo *bleszcz* Derd (s. 10) opatrzone przypisem wydawcy: „zamiast blesz(a) ‘biała plama na czole’?”. Por. *blészczec sã* ‘patrzeć spode łba, chmurzyć się’ SEK (t. 1, s. 122). Por. wariant *Szczescé nie widzy na oba oczë*, tzn. jest ślepe, Sychta (t. 3, s. 310).

[24] Tak tylko Derd, por. *Mëszë figlëją, czej kota nie czëją*. NKP (t. 2, s. 561, MYSZ 36b (od Ceynowy)).

[25] Tak tylko Derd, por. NKP (t. 1, s. 426, DIABEŁ 10 tylko kaszubskie źródła, np. *Co diôbéł do pôłnia, to diôbéł w pôłnié i po pôłniu* (Ceynowa), tzn. diabeł zawsze jednakowy).

[26] Tak tylko Derd, por. t. 2, s. 944, PISZCZAŁKA 8 tylko kaszubskie źródła, np. *Trzeba pipë lëmic, poczi miôzga* (Ceynowa); *lëmic* ‘(s)kręcić korę z gałęzi’, ‘wykręcić piszczałkę z młodych gałęzi wierzbowych’ (SEK, t. 3, s. 168), tzn. kiedy gałązka jest młoda.

[27] W takim kształcie przysłowie notowane w licznych źródłach kaszubskich, a u Derdowskiego oryginalny wariant *Na kożdą nimoc je przemoc* (Derd, s. 16), tak zarejestrowano ciekawą wymianę słów: *przemòc* za *pòmòc*.

Dôł Bóg dzéń, dô i rada (M, s. 19), por. Sychta: **Bóg dôł dzéń, badze rada w nien** (Sychta, t. 1, s. 262 (NKP tylko hist.)) i **Bóg dôł żëcé, dô i rada** (Sychta, t. 1, s. 51 (oryg. kasz.)).
Mój stark wiedno gôdôł, że **ùczeń bez jedinczi je jak żôłniérz bez flińtë** (M, s. 52[28]).

Mamelski upodobał sobie taką konstrukcję opowiadania, które kończy się zgrabnym zdaniem zawierającym ogólną myśl o charakterze moralnym lub filozoficznym. Po perypetiach głównego bohatera ojciec rozmawia z synem, wyjaśnia, poucza, *Mack* wyciąga wniosek, upewnia się, czy dobrze zrozumiał naukę i w końcu *tatk* daje mu radę: cenną, życiową, ojcowską. I tu dla podkreślenia powagi sytuacji wypowiada mądrość życiową, np.:

A to so zapamiãtôj: **dôł cë Pón Bóg darë, to brëkùj w nich miarë** (M, s. 44).
Trzeba łatac dzurë, póczi jesz môłé (M, s. 35).
Jo, jo, **rëbóm wòdą, lëdzóm zgòdą** (M, s. 120).
Letkò rzec, cãżkò zrobic. Całe szczescé, że të môsz wòlą, bò **dze je wòla, tam je i droga** (M, s. 105).
Tej-sej człowiek mùszi sã z chëczów rëszëc, bo jinaczi òn mdze jak nen **kam, czim dłëżi òn leżi na jednym placu, tim barżi mchã òbłazy** (M, s. 100).

Ciekawe, że Mamelski, nie znajdując odpowiedniego dla danego kontekstu sytuacyjnego przysłowia, sam je tworzy i z ust ojca padają prawdy życiowe (quasi-przysłowia): „Widzysz të, jak to je. **Dzecë rodzą sã grzeczné, a tej òne jidą do szkòłë**" (M, s. 9[29]) albo „Widzysz, **miłota czasã je bòlesnô, leno bez miłotë żëcé bòli jesz barżi**" (M, s. 12), albo **Të nie jes służką** ['ministrantem'] **dlôte, że të jes dobri, leno të jes dobri temù, że të jes w kòscele za służkã** (M, s. 105). Ta wieńcząca opowiadanie rozmowa ojca z synem nieraz się przedłuża, a pouczenie zostaje rozbudowane do dwóch lub nawet trzech przysłów. Pisarz bawi się frazami, zestawia przysłowia o podobnym znaczeniu lub w wymowie zgoła przeciwnej, co może zachęcić czytelnika do podobnych zabaw językowych:

Wiész të, Mackù, co mój tatk mie wiedno pòwiôdôł? **Jédz, co cë sã widzy, leno òblakôj sã tak, abë sã drëdżim widzało**. […] pamiãtôj, że **wiater górą chlastô i w żëcym letkò cë nie bãdze**. Rozmiôł të to? (M, s. 58).

---

[28] Przysłowie stosunkowo młode (poświadczone po 1956 roku), znane powszechnie: *Uczeń bez dwójki jak żołnierz bez karabinu* (NKP, t. 3, s. 574, UCZEŃ 9; z modyfikacją: *bez dwójki = bez jedynki*), por. układ formuliczny i dobór leksyki w paremii: *Lesny bez flińtë jak pies bez ogona* (Derd, s. 18)).

[29] Por. slogan z memów i nadruk na koszulkach: *Człowiek się rodzi mądry, potem idzie do szkoły*, też tytuł publicystyczny (*Człowiek rodzi się mądry, a potem idzie do szkoły*, 2005).

> Mackù, to të mùszisz wiedzec, że **w niżódny fabrice rozëmù nie dorôbiają**, a jesz jedno cë pòwiém, że **lżi ùczëc sã za młodu, jak bëc głupim na stôré lata**. […] Pamiãtôj téż, że **ten szczescô doczekô, chto za nim nie nëkô** [‘pędzi’]. Tak më sedzelë przë stole i tatk kłôdł mie mądroscë do głowę (M, s. 53).

Mamelski wykorzystuje przysłowia w zwieńczeniu wypowiedzi (dialogu lub opowiadania), są w argumentacji i perswazji źródłem niekwestionowanego autorytetu i głosem życiowego doświadczenia. Nierzadko puenta wyrażona paremią zaskakuje odbiorcę: zarówno bohatera opowiadania, jak i czytelnika. Koncept zawarty w lapidarnej formie zdania łatwo zapada w pamięć, można przypuszczać, że tak jak dowcip zostanie powtórzony w innej sytuacji. Jeśli nie wiernie całe przysłowie, to inna podobna myśl umieszczona w zapamiętanej formule przysłowiowej: składniowo-leksykalno-semantycznej (Pomierska, 2016).

W zbiorze 25 opowiadań (130 stron z ilustracjami) Mamelski zawarł ok. 80 przysłów (w tej liczbie też quasi-przysłowia). To zbiór imponujący, a tylko kunszt pisarski sprawił, że takie nagromadzenie wskazówek dydaktycznych i moralizujących nie zakłóca radości czytania. Liczba przykładów (oprócz paremii też frazeologizmy), potwierdzona ekscerpcja *Nórcyka* Derdowskiego i jednokrotne występowanie konkretnego przysłowia dobitnie dowodzą, że pisarz celowo wykorzystuje w swojej twórczości utrwalone przez pokolenia Kaszubów zwroty i frazy, mając nadzieję, że poprzez utwór literacki (nie wiedział przecież, że *Mack* trafi na listę lektur) wrócą one do współczesnego języka kaszubskiego. To dzięki piszącym po kaszubsku od połowy XIX wieku kształtuje się staranna, ponadgwarowa i podlegającą kodyfikacji odmiana języka, tj. język ogólny – literacki. W czasie kiedy przekaz międzypokoleniowy w rodzinie praktycznie zanikł i mówienie po kaszubsku jest wynikiem kompleksowych działań elit kaszubskich, większą uwagą należy obdarzyć tekst literacki przeznaczony dla dzieci i młodzieży, bo – jak zauważyła H. Popowska-Taborska – „kaszubski język literacki wciąż jeszcze znajduje się *in statu nascendi*. Kształtują go i w przyszłości będą kształtować istniejące teksty” (Popowska-Taborska, 2019, s. 58).

Kanon lektur odgrywa istotną rolę w edukacji kaszubskiej (Pomierska, 2022). Inne znaczenie ma czytanie dzieł dawnych i współczesnych, inne funkcje estetyczne i poznawcze ma poezja i proza, ale wspólnota czytelnicza utworów prozatorskich identyfikuje ten sam krąg bohaterów literackich, wątków fabularnych, cytatów (niebędących wierszem), utrwala określone słownictwo, przyswaja partie z dialogów, w tym powiedzonka i przysłowia. Uczący się języka kaszubskiego w szkole pracują na tekstach – na przykład *Macku* Janusza Mamelskiego – co w oczywisty sposób prowadzi do przejęcia słownictwa i utartych zwrotów (w tym

bogatego zasobu oryginalnej frazeologii kaszubskiej) z języka pisanego do mowy. Umiejętnie dobrana literatura, której poświęca się większą uwagę w działaniu dydaktycznym niż tekstom informacyjnym czy publicystycznym, może stać się ważnym czynnikiem w strategii rewitalizacji języka. Ambitny zamysł przywrócenia Kaszubom *rodnej mòwy* w codziennym użyciu wymaga nieustannej uwagi zarówno badaczy, jaki i twórców, nauczycieli i innych użytkowników we wszystkich pokoleniach. Najważniejsza rola w tym procesie przypada młodym, których trzeba życzliwie zachęcać do pracy nad własną kompetencją językową oraz do wzięcia odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe (Treder, 2014, s. 181).

Skróty

Derd – *Nórcyk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë. Pòzbiérôł Méjster òd piesni* Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò secë jachôł (Derdowski, 1897/2001).

M – *Mack* (Mamelski, 2016).

NKP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (T. 1–4) (Krzyżanowski, 1969–1978).

NU – „Najô Ùczba. Dodatek edukacyjny do *Pomeranii*" 2007–2013.

SEK – *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* (Boryś & Popowska-Taborska, 1994–2010).

Sychta – *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (T. 1–7) (Sychta, 1967–1976).

Bibliografia

Źródła

Boryś, W., & Popowska-Taborska, H. (1994–2010). *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [SEK] (T. 1–6). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Derdowski, J. (2001). *Nórcyk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë. Pòzbiérôł Méjster òd piesni* Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò secë jachôł [Derd] (J. Tréder, Red. & Posłowie). Oficyna Czec. (Oryginalna praca opublikowana 1897).

Krzyżanowski, J. (Red.). (1969–1978). *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* [NKP] [W oparciu o dzieło S. Adalberga] (T. 1–4). Państwowy Instytut Wydawniczy.

Mamelski, J. (2016). *Mack* [M]. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

Sychta, B. (1967–1976). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* [Sychta] (T. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Literatura

Akademia bajki kaszubskiej. (b.d.). Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Pobrano 20 sierpnia 2025, z http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki

Borzyszkowski, J. (Red.). (2013). *Pro memoria: Stefan Bieszk* (*1895–1964*). Instytut Kaszubski w Gdańsku.

Człowiek rodzi się mądry, a potem idzie do szkoły. (2005, marzec 14). RMF24. Pobrano 20 sierpnia 2025, z https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-czlowiek-rodzi-sie-madry-a-potem-idzie-do-szkoly,nId,101136

Kalinowski, D. (2022). Kaszubskie słowo dla dzieci. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, *16*, 244–255. https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2022/

Kaszubi PL (ZKP). (2021a, październik 6). *„Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego…" – Dr hab. Nicole Dołowy-Rybińska, prof. IS PAN* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=5PgCyqn0ncA

Kaszubi PL (ZKP). (2021b, czerwiec 12). *„Spotkania Kaszubskie"– Rozmowa z Januszem Mamelskim* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=GBoCxFR6Ed4

Makurat, H. (2017). Frazeologizmy w przekładzie na język kaszubski książki *Balbina z IV B* Danuty Stanulewicz: Krytyka przyjętej przez tłumaczkę strategii translatorskiej. *Zeszyty Łużyckie*, *51*, 273–288.

Mamelsczi, J. (2010). Kaszëbi czëtają dzecóm. *„Najô Ùczba": Dodôwk do „Pòmeranii"*, *2010*(34), V–VI. Pobrano 28 sierpnia 2025, z http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2011/09/34_Najo_Uczba_II_%202010.pdf

Mamelski, J. (2001). *Legendy kaszubskie / Kaszëbszczé legeńdë* (T. Górecki, Ilustr.; 2 wyd.). „Region".

Mamelski, J. (2015). Standarizacjô jãzëka kaszëbsczégò òczama pòetë / Standaryzacja języka kaszubskiego oczami poety. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, *2015*, 186–197, 321–333. https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2015/

Podręczniki. (b.d.). Skarbnica Kaszubska. Pobrano 20 sierpnia 2025, z http://skarbnicakaszubska.pl/podreczniki/

Pomierska, J. (2013). *Przysłowia kaszubskie: Studium z paremiografii i paremiologii*. Instytut Kaszubski w Gdańsku.

Pomierska, J. (2016). Formuła przysłowiowa – ustalenia terminologiczne na materiale przysłów kaszubskich. W D. Stanulewicz, E. Komorowska, & B. Afeltowicz (Red.), *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* (ss. 113–126). Uniwersytet Szczeciński; Szczecińskie Towarzystwo Naukowe; Rada Języka Kaszubskiego.

Pomierska, J. (2022). Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej. *Języki Obce w Szkole*, *2022*(3), 21–28. https://doi.org/10.47050/jows.2022.3.21-28

Popowska-Taborska, H. (2019). *Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

Popowska-Taborska, H., & Rzetelska-Feleszko, E. (2009). *Dialekty kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych: Prezentacja i opracowanie kaszubskich materiałów*

językowych zebranych przez Georga Wenkera w latach 1879–1887. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Fundacja Slawistyczna.

Pòżegnanié. Hana Pòpòwskô-Tabòrskô. (2022). *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, *16*, 14–18. https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2022

Pòżegnanié. Janusz Mamelsczi. (2022). *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, *16*, 9–13. https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2022

Słomczyński, T., Bobrowski, W., Dereń, A., Mamelski, J., & Pioch, D. (2016). *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być* (J. Gisman-Stoch & J. Kubera, Ilustr.). Centrum Inicjatyw Edukacyjnych.

Treder, J. (2014). *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie* (2. wyd. popr.). Wëdowizna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Wydawnictwa. (b.d.). Urząd Miejski w Bytowie. Pobrano 19 sierpnia 2025, z https://www.bytow.pl/Wydawnictwa,303

School Reading as Part of Strategy for the Revitalisation of the Kashubian Language: Proverbs in Janusz Mamelski's Short Stories

Summary

Standardisation serves to preserve an endangered language, but it also marginalises dialects and can limit the language's natural dynamics. Both language researchers and Kashubians themselves are aware of the conflict between standardisation efforts and the preservation of the linguistic richness of Kashubian. This article presents the dilemmas related to the standardisation of Kashubian noted by Hanna Popowska-Taborska (*Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle* [Contemporary Kashubian Literary Language with Lexical Heritage in the Background]) and Janusz Mamelski, a teacher, member of the Kashubian Language Council and writer. Mamelski intended to mitigate the undesirable effects of standardisation efforts by skilfully shaping the literary Kashubian of writings for children. In his collection of short stories entitled *Mack*, he included about 80 proverbs (over 100 phraseological units), hoping to restore the phraseological richness of Kashubian through school readings.

Lektura szkolna w strategii rewitalizacji języka kaszubskiego. Przysłowia w opowiadaniach Janusza Mamelskiego

Streszczenie

Standaryzacja służy zachowaniu zagrożonego języka, ale jednocześnie marginalizuje gwary i może ograniczać naturalną dynamikę języka. Zarówno badacze języka, jak i sami Kaszubi są świadomi konfliktu między dążeniami do standaryzacji a zachowaniem bogactwa językowego kaszubszczyzny. Niniejszy artykuł przedstawia dylematy związane ze standaryzacją języka kaszubskiego Hanny Popowskiej-Taborskiej (*Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle*) oraz Janusza Mamelskiego, nauczyciela, członka Rady Języka Kaszubskiego i pisarza. Mamelski zamierzał łagodzić niepożądane skutki działań standaryzacyjnych poprzez umiejętne kształtowanie kaszubszczyzny literackiej utworów dla dzieci. W swoim zbiorze opowiadań zatytułowanym *Mack* zamieścił około osiemdziesięciu przysłów (ponad sto jednostek frazeologicznych), mając nadzieję na przywrócenie kaszubszczyźnie bogactwa frazeologicznego poprzez lekturę tekstów szkolnych.

Keywords: Hanna Popowska-Taborska; Janusz Mamelski; school reading; Kashubian language; proverbs; revitalisation of the Kashubian language

Słowa kluczowe: Hanna Popowska-Taborska; Janusz Mamelski; lektura szkolna; język kaszubski; przysłowia; rewitalizacja języka kaszubskiego

Justyna Pomierska, University of Gdańsk, Gdańsk, Poland
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7775-8456
Correspondence: justyna.pomierska@ug.edu.pl

The preparation of this article was financed by the University of Gdańsk.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

Publication history: Received: 2025-07-11; Accepted: 2025-08-26; Published: 2025-12-31